

Նոյն միջոցին Մոսկւայից վերադարձաւ մեր պատւիրակներէից մէկը՝ հետը բերելով Զիչերինի նամակները՝ ուղարկած նախարարներին և Ազգ. Ժողովին։ Այդ նամակներով յայտնուած էր, որ Պարսկաստանի, Հայաստանի և Թիւրքիայի սահմանների հարցը ուռւ խորհրդային կառավարութեան միջամտութեամբ դիւանագիտական միջոցներով կարգադրել կարելի լինելով՝ ուռւ կառավարութիւնը չէր ուզի մեր յարձակողականներով խնդիրը լուծել։ Սակայն, մենք՝ նկատի ունենալով, որ երեք նահանգներում (Կարս, Օլթի և Արդահան) մեր դործողութիւնները Հայաստանի դէմ յարձակողական չեն նշանակում, արդէն իսկ մեր տւած որոշումի մէջ որևէ հակասութիւն չնկատեցինք և հրամայեցինք մեր արևելեան հրամանատարութեան, որ կարելի եղածին չափ շուտ և արագ կերպով շարունակէ յարձակողականը։

Մի քանի օր յետոյ, պաշտօնապէս հասած մի տեղեկութեան համաձայն, ուռւ դործակալները Կարսի ճամբով այնտեղ պիտի գային։ Կարին հասնող մի ուռւ դործակալ տեսակցութիւն ունեցաւ մեր պատւիրակութեան հետ. այդ տեսակցութիւնից անմիջապէս յետոյ ստիպւած եղանք արգելել մեր յարձակողականները։

Բոլշևիկները իրենց ծրագրները իրականացնելու համար Թիւրք Ժողովրդի մեծ օգտակարութիւնը գնահատելով՝ մեր աջակցութեան դիմեցին։ Նրանց առաջին ձեռնարկը եղաւ 10րդ և 11րդ զօրաբանակները կովկասեան ճակատ դրկել։ Այս բանակները դիւրութեամբ յաջողեցին անցնել Հիւսիսային Կովկաս և մտան Ազրբէյջան՝ շնորհիւ մեր ընծայած դիւրութիւնների և առաջնորդութեան։ Ազրբէյջանցիները մեծ հաճոյքով դիմաւորեցին այդ զօրամասերին։ Այս բանակները մէկ կողմից Հայաստանի, միւս կողմից էլ Վրաստանի դէմ հարկ եղած դիւրութեան միջոցներին ձեռնարկեցին։ Այս դէպքերը պատահեցին մայիսին, ճիշտ այն միջոցին, երբ բոլշևիկները լեհական ճակատի վրա սկսեցին պարտել և ստիպւած էին իրենց ուժերի մեծ մասը դրկել լեհական ճակատ։ Նուրի փայան, որ անգլիացիներէից կաշառւած էր, սկսեց բոլշևիկներին դէմ ըմբոստութիւններ կազմակերպել, այդ պատճառով բոլշևիկները ստիպւած եղան Գանձակի ըմբոստներին բնաջնջել և սատել։

Հայերը՝ կարմիր բանակների իրենց սահմաններից քաշելուց օգուտ քաղելով՝ յունիսին Օլթիի և Զանգեզուրի ուղղութեամբ դիւրութեան դործողութիւնների ձեռնարկեցին։ Մեր դիւանագիտական ներկայացուցիչների միջոցով երևանում ձեռնարկներ արինք. միւս կողմից ամէն վայրկեան յարձակման պատրաստ մեր բանակներով մի կարգ միջոցներ ձեռք առինք։ Հայերը յաջողեցին դրաւել Օլթիի ածխահանքերը, որովհետև մեր ուժերը այդ կողմերը անբաւարար էին անմիջապէս այդ յարձակողականը կասեցնելու։ Սրա համար մեր բանակը ձախ կողմից սահմանն անցնելով՝ աղահանքերի գիծը բռնեց և միւս կողմից Բայազետից դէպի Զանգեզուր անցաւ և դէպի Արաքս անցնող մեր ուժերի հետ միանալով՝ յաջողեց բոլոր կողմերից էլ յառաջխաղացումը խափանել։

Օգոստոսի սկզբին հայերը զրահապատների միջոցով յաջողեցին դրաւել մինչև Զուլֆա երկաթուղագիծը։ Այդ գծի վրա մեր փոքրաքանակ դիւրութիւնները Թուրք մեծ բանակի առջև չճգմելու համար յետ քաշելու հրաման ստացան։ Մեր ուժերը քաշւած են Արաքսի հիւսիսային կողմը»։

Այստեղից պարզ երևում է, որ դեռ յունիսին Թիւրքերը պատրաստւում էին յարձակել Հայաստանի վրա։ Վայրկեանը շատ էր յարմար։ Յունաստանը կանգնեցրել էր արշաւանքը Իդմիրի ճակատում, և Վենիզելոսը փորձեր էր անում հասկացողութեան գալու քննադականների հետ։ Ֆրան-